

in totum recipimus, qui etiam novum Psalmorum A Assianum Catafrygum constitutorem *.
librum Marcioni conscripserunt una cum Basilide

LECTIONES VARIANTES.

* Fort. Asianorum Cathaphrygum constitutore, vel constitutores. *Routh.*

MART. JOSEPHI ROUTH COMMENTARIUS.

dem Alexandrinum, celebrem illum hæresis gnosticæ doctorem, Catafrygum seu Montanistarum, sectæ noti-simæ et ætate posterioris, storem fuisse vel conditorem, umquam audivit? Nullam porro similitudinem aut cognationem habebant Montanistæ cum Gnosticis, vel Marcionitis, quas quidem hæreses tot libris confutavit Montani sectator Tertullianus. Locus unus tantum mihi occurrit, ubi hujusmodi quid possit innui; in quo nimirum exstat error ille Epiphaniæ de causa abstinentiæ a cibus apud Montanistas, quem supra ad vol. I, pag. 331 indicavi; præterquam quod hic quidem memorandum est, cum severius erga pœnitentes se gerere solerent Montanistæ, de Basilide hæc scripsisse in *Strom.* iv. cap. 24. Clementem Alexandrinum, πῶς ἔδδὲ πάσας (ἀμαρτίας) ἡ Βασιλίδης φησὶ, μόνας δὲ τὰς ἀκούσιδας καὶ κατ' ἀγνοίαν, ἀρτισταί. Annæ ergo, nihil enim hæc de re affirmaverim, si minus nostri auctoris ignorantia, at fortasse malevolentia quorundam, dicebantur constitutorem suum habere Montanistæ, seu Catafryges, Basilidem gnosticum hæreticum? Neque verò congesta a me istæ abs re alienæ essent, si verba, *Asianorum Catafrygum constitutorem*, de Psalmorum illo libro, non de Ba-

silide ipso, exponi possent. Qua quidem interpretatione famam auctoris nostri vel facilius tuebimur. At vero his verbis allatis, *Asianum Catafrygum constitutorem*, pro quibus posuit, *Asiano Catafrygum constitutore*, ait Freindaller hujus personam in Militiade, vel Alcibiade, latere posse; « verumtamen hæc ultimam pericopen arbitratur sensus de- « lectu laborare, et restitutionem ejus desperari. » Cæterum de Basilidis Valentiniqæ ætate, qui paulo post mortuos omnes Apostolos exorti esse videntur, dixi ante ad pag. 135, vol. primi *Reliquiar.* Atque eosdem hæreticos auctor est Clemens Alexandrinus circa tempora vixisse Hadriani imperatoris, quod de iis tradidit in loco *Stromatis* vii, cap. 17, pag. 898, ed. Potteri, quem modo memoravi.

Qui etiam novum Psalmorum librum Marcioni conscripserunt. Eodem sensu Epiphanius in loco supra ad p. 35, descripto, ἀλλὰ δὲ συντάγματα ἀπ' ἑαυτοῦ συντάξει (Marcion) τοῖς ἀπ' αὐτοῦ πλασματικῶς. Ita et Cornelius Nepos, in *Lysandro*, cap. 3: Hanc (orationem) ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur. Supra posuerat auctor de Pauli epistolis pseudographis, factæ ad hæresim Marcionis.

INEUNTE SÆCULO TERTIO.

MARCUS MINUCIUS FELIX, CAUSIDICUS ET APOLOGETA. PROLEGOMENA.

DE M. MINUCHI FELICIS APOLOGETÆ VITA, HISTORIA ET SCRIPTIS,
AUCTORE D. GOLHAR. LUMPER O. S. B. (1).

I. — Minutio, seu Minucio, Marci agnomen erat; Octavius siquidem his eum verbis compellavit (2): « Non boni viri est, Marce frater, hominem, etc. » Cæcilius vero: « Quamquam tibi, Marce frater, etc. » Quam nota autem omnibus, et nobilis fuit consularis apud Romanos Minuciorum familia, tam cuilibet hæcenus incompertum, utrum ex ea aut qua ex alia suam Minucius noster originem duxerit. Neque ulli magis exploratum quæ fuerit illius patria (3). Quidam tamen eum ex sui libri stylo in Africa natum suspicantur (4). Sed hi nec probant, nec probare

possunt aliquid durioris Africani sermonis in eo deprehendi. Numquid potiori jure dici posset Cæcilius et Octavius, tanto amoris vinculo Minucio devinctos, revera Africanos fuisse, ejusque populares? At sane id, sicut paulo post videbimus, neque ita certum est, neque ex illorum quantavis amicitia necessitudine potest ullo absque dubio colligi.

II. — Neminem vero fore putamus qui negabit Minucium Romæ, quæ tunc cæterarum totius mundi urbium caput erat, diu mansisse, ubi causidici munere fungebatur, quemadmodum Lactantius (5) atque

(1) *Hist. Theolog. critica de Vita, scriptis atque doctrina SS. PP.* pars vii.

(2) Minut. in *Dialogo*, cap. 2 et 5.

(3) Galland, tom. II in *Prolegom.*; Ceillior, *Hist. des Auteurs*, tom. II, pag. 222.

(4) Tillemont, *Mémoires*, tom. III. H. E. pag. 71; Basnage, *ad ann.* 210, 3. Dupinius post Rigaltium ita ratiocinatur: « Hieronymus in *Catalogo*, in quo tempo-

rum servat ordinem, Tertullianum inter et Cyprianum eum numerat. » Minucium a Tertulliano non pauca sumpsisse liquet, et a Cypriano in libro de *Vanitate Idolorum* Minucii verba non uno in loco excerpta fuissc. Inde præsumitur eum Africanum fuisse; et ejus scriptio ad Africanum styllum accedit.

(5) Lactant, lib. V *Institut.*, cap. 1.

Hieronymus (1) hoc palam aperteque asseverant. Ipsemet vero Minucius initio sui libri (2) scribit Octavium ad se Romam venisse, atque una cum eo, et altero comite paulo post Ostiam petivisse: « Cum ad vindemiam, inquit, feriæ judicariam curam relaxaverant, » id est, cum a forensi labore, quo per totum annum occupabatur, vindemiarum tempore vacaret. Nonne etiam Octavius de se ipso, et de Minucio, vel potius Minucii tantum nomine dixit: « Non tamen sacrilegos aliquos et incestos, parricidas etiam defendendos et tuendos suscipiebamus: hos vero, » scilicet Christianos, « nec audiendos in totum putabamus (3). » Ex quibus liquet illum, cum ethnicis adhuc esset, causidici munus obiisse.

III. — Verum nostra ætate vir acerrimi ingenii, Heumannus, dubitari de statu Minucii, eumque e numero causidicorum sive jurisconsultorum existendum esse censuit (4). Nimirum, inquit Heumannus, Lactantius, qui primus omnium inter antiquiores eo munere functum esse Minucium perhibere existimatur, appellat illum quidem « causidicum; » ea tamen elegantiori notione, qua ipsum non « forensem, » sed « christianæ religionis » causidicum innuat: quo semel posito, Lactantii verba perperam accepisse Hieronymum arbitratur: quia et eo procedit, ut sibi propemodum persuadeat haud scripsisse Lactantium: « Minucius Felix non ignobilis inter causidicos loci, » sed « non ignobilis inter causidicos Ecclesiæ fuit. » Scilicet ait, ex compendiosa scriptura *Ecce pro Ecclesiæ, facile loci, nasci potuit.* At operam ludere vir criticus comperitur. Mitto locum illum Minucianum modo laudatum, quem unum vidit, alioque detorsit Heumannus. Licet enim ex ejus sententia verba illius loci minus apta existimentur, quibus ejusmodi lis dirimatur; alibi tamen adeo luculenter suam causam perorat noster « causidicus, » et quidem « non ignobilis loci; » ut nemo plane fuerit qui, æqui iudicis partes sibi sumens, juxta ipsius placita sententiam ferre detrectet. Sic igitur ille (5): « Nos cum sacrilegos aliquos, et incestos, parricidas etiam defendendos, et tuendos suscipiebamus; hos (Christianos) nec audiendos in totum putabamus. » Ubi notandum in primis verbum suscipiebamus, ex foro sumptum, ut ad eum locum ex Wowerio animadversum. « Suscepti » enim « clientes. » Servius ad illud Virgilianum (6):

Et fraus innoxia clientū :

« Vult, inquit, intelligi prævaricatores qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos » vocamus. Reliqua porro Minuciani contextus, quem descripsimus, ita cohærere noscuntur ejusmodi vocis illius acceptioni, ut quisquis integram auctoris sententiam inspiciat, fateatur oporteat ipsum aliquando saltem,

f. (1) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 58, et *Epist.* 85 ad *Magnum.*

(2) Minuc. in *Dialog.*, cap. 2.

(3) Idem, cap. 28.

(4) Heumann. *Parerg. Gœtting.* x, pag. 208-212.

(5) Minuc. *Dialog.*, cap. 28.

(6) Virgil. *Æneid.* vi, 609.

A quo tempore scilicet ethnicæ superstitioni esset adhuc addictus, causidici munere fuisse perfunctum. Neque vero jure quis regerat Octavium hic a Minucio ita loquentem induci; adeoque illud unum ut maxime inde colligi posse, Octavium quidem, non autem Minucium, causarum patronum egisse. Quis enim, inquit vir eruditus (1), probe non intelligat Octavium vel de se ipso, deque Minucio simul, vel potius Minucii tantum nomine dixisse, « se aliquando sacrilegos, et incestos, parricidas etiam, defendendos et tuendos suscepisse; Christianos vero nec audiendos in totum putasse? »

IV. — Quod si rem ita se habere perspicuum sit, illud quoque consequens fuerit, Minucium nostrum, etiam post christianæ religionis professionem, in eodem munere obeundo perstitisse. Siquidem Octavium ad se Romam venisse scribit (2), « quum ad vindemiam feriæ judicariam curam relaxaverant; » id est, cum a forensi labore, quo per reliquum anni tempus distinebatur, incumbentibus autumnalibus feriis vacaret. Neque est demum cur quis miretur cum Balduino (3), « in tam profano et inimico foro consistere causidicum pium potuisse; » ac proinde non est cur inde potius colligat Heumannus (4) Minucium causidicum Romani fori haudquaquam fuisse. « Hi enim si considerent, verbis utar Mamachii viri cl. (5), neque semper imperatores cavisse ne qui nostrum publicis muneribus fungerentur, neque omnes, facile quidem certe constebuntur tertio sæculo, quo Septimius Severus æquior aliquando quam decessores sui consueverant, nostris (6), et Alexander (7) et Philippus Augustus, qui nihil adversum nos decernendum existimaverunt (8), adepti sunt, fas fuisse Christiano viro in forum venire, patrociniumque eorum suscipere quos aut injuria affectos aut bonis iniuste privatos fuisse arbitraretur. » Arnobius enimvero testatur (9) « magnis ingeniiis præditos oratores, et consultos juris magisteria christiana expetivisse, spreto quibus paulo ante fidebant. » Et quis vero dubitet Arnobium his verbis ad Minucium nostrum, immo suum, respexisse, quem inter ejusmodi oratores et jurisconsultos primas tulisse probe noverat? Quid, quod Tertullianus, « Hesterni sumus, inquebat (10), et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. » Deleat igitur ex suis *Parergis* Heumannus observationem illam qua Minucium albo

(1) Le Nourry, *Apparat.*, tom. II, pag. 44.

(2) Minuc. *Dialog.*, cap. 2.

(3) Baluin. *Dissert. de Minuc. Fel.*, § 5.

(4) Heumann. loc. cit., pag. 212.

(5) Mamach. *Orig. et Antiq. Christ.*, tom. III, pag. 299 seqq.

(6) Tertullian. *ad Scapul.*, cap. 4.

(7) Euseb. *H. E.* lib. VI, cap. 16 et 28.

(8) Id. *ibid.* cap. 34.

(9) Arnob. *adv. Gent.*, lib. II, pag. 24, edit. Paris, 1656.

(10) Tertull. *Apolog.* cap. 57, ed. Migue, t. I, col. 462.

jurisconsultorum eradendum statuebat : vigeatque A
Firminiani et Hieronymi auctoritas, assententium Minucium Felicem non ignobilis loci, quin et insignem inter causidicos Romæ exstitisse (1).

V.—Minucius in paganismo ab incunabilis educatus fuerat, sed in provectori ætate a gentilium superstitione defecit, et christianam fidem amplexus est; quemadmodum de seipso testatur, ubi de Octavio hæc habet (2) : « Cum, discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ et veritatis emergere, non respuit comitem, sed, quod est gloriosus, præcurrit, » id est, Octavius me in christianæ fidei professione præcessit : quod et Cæcilius inuit, dum Dialogi initio Minucium rogat « ut, cum in utroque vitæ genere versatus fueris, repudiaris alterum, alterum comprobaris, » nempe licet gentilium B
superstitionem repudiaveris, attamen fidem christianam comprobaveris « in præsentiarum tamen, ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissimi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne non tam ex nostris disputationibus nota sententia, quam ex sensibus prolata videatur (3). » Quam pie autem et sancte post conversionem suam Minucius vixerit, his Eucherius, Lugdunensis episcopus docet verbis (4) : « Et quando clarissimos facundia Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Joannem, Ambrosium ex illo volumine numerositatis evolvam? Dixerant, credo: Quid hoc est? surgunt indocti et cælum rapiunt; et nos cum doctrinis ecce tibi in errore volutamur et sanguine! Dixerant istud; et ideo postea vim intulerunt ipsi regno. »

VI.—Postquam Minucius Christo nomen dedit, « nominis hujus sacramentis institutus, » ut cum Arnobio (5) loquar, jam veritatis vindicem, assertoremque se præbuit (6). Dialogum itaque perscripsit duas in partes distinctum, quarum altera Cæcilli pro Ethnicis, altera Octavii pro Christianis orationem complectitur; eumque inscripsit Octavius, ut tradunt Lactantius et Hieronymus: imitatus nimirum Platonem, Ciceronem aliosque veteres, qui ejusemodi libris in dialogi formam compositis, illius nomen præfixerunt qui præcipuus in eis agit partes.

« Est autem Minucii dialogus, » inquit cl. Blackwallius, « acute, eleganter ac perspicue digestus. Tot fere in eo graves sententias quot periodos deprehendis, et sententiæ quidem, sponte ex argumento D
profluentes, solerter orationi sunt intextæ. Rationibus et pugnat et vincit, quantumque acuminis,

(1) Videnda M. Minucii Felicis pro se et statu suo Epistola Apologica ad F. O. M. id est, Fridericum Ottonem Menckenum, qua, adversus Henmanni observationem, monstratur Minucium Felicem inter jurisconsultos ac causarum patronos jure meritoque locum tueri. Hæc epistola translata est in nova Acta Eruditor. 1758, pag. 210.

(2) Minuc. in Dialog., cap. 1.

(3) Idem, cap. 5.

(4) Euch. Lugdun. Epist. ad Valerianum, tom. v Biblioth. PP., pag. 771.

(5) Arnob., loc. cit.

(6) Le Nourry. Appar. ad Biblioth. Max. PP., tom. iv, pag. 19.

tantum habet et salis. Ingenium a natura ipsi datum non ad fingendum, sed ad veritatem dicendam, quam adulterare nescit. Christianorum doctrinam criminibus liberat quæ pagani eis objecerant; adversariorumque calumnias in ipsorum religionem tam apte tamque evidenter retorquet, ut se, cum malæ causæ fortissimum maximeque timendum oppugnatorem, tum bonæ nobilissimum præstet patronum (1). »

VII.—Cæterum de aliis Minucii vitæ gestis, quamdiu vixerit, qualiterque mortuus sit, altum apud antiquos et recentiores scriptores silentium: neque de ætate qua Minucius Felix vixit, scriptorum habetur consensus. Henricus Dodwellus (2) persuasit sibi eum extremis Marci Antonini temporibus floruisse, et David Blondellus (3), illum æqualem fecit Frontoni, qui M. Antoninum docuit circa annum Christi 160. Plerique non sine ratione quidem eum numerant in scriptoribus sæculi tertii ecclesiasticis; non satis tamen certum et perspicuum est quibus ævi hujus annis floruerit, cujus potissimum imperatoris temporibus Romæ vixerit. Guil. Caveus (4) dicit: « De ætate ejus, qua vixit, nihil habeo quod pro certo affirmare ausim; si tamen in re obscura dubiaque harrolari liceat, conjiciam, illum, utpote Tertulliano supparem, Cypriano antiquiorem circa annum 220 claruisse. » Jo. Alb. Fabricius (5) observat, quod omnes consentiant, Minucium a temporibus Antonini, Commodi ac Severi non longe abfuisse. Zephyrini Pontificis Romani ætate Minucium Romæ vixisse conjicit Ceillierius (6) ex Hieronymo, qui in catalogo C
de Viris illustribus Minucium inter scriptores qui id temporis exstiterent, recensuit. Ejusdem sententiæ fuere viri doctissimi Baronius (7) et Tillemontius (8). Nostra ætate vir cl. Jo. Daniel ab Hoven in epistola ad Gerhardum Meermann, Minucium Athenagoræ æqualem fuisse eidemque principem inter latinos scriptores christianos locum vindicare allaboravit (9).

VII.—Præter dialogum hunc, alium Minucii librum de Fato, vel contra Mathematicos Hieronymus de Viris illustribus capite 58, ita enarrat: « Sed et alius sub nomine ejus fertur de Fato, vel contra Mathematicos, qui cum sit et ipse disertus hominis, non mihi videtur cum superioris libri stylo convenire. » Liber hic, cujus Hieronymus etiam in epistola ad Magnum mentionem facit (10), hodie non exstat

(1) Blackwal., de Præstantia Classicor. Auctor., cap. 10, § 5, pag. 195.

(2) Dodwel. Dissertat. Cypriana, III, § 16, pag. 12.

(3) Blondell., de Eucharistia., pag. 119.

(4) Cave, Hist. litterar. script. Eccl., tom. 1, p. 101.

(5) Fabric. Not. Ad Hieronymum, de Viris illustribus cap. 58, pag. 135. Biblioth. Ecclesiast.

(6) Remi Ceillier, Hist. des Auteurs Ecclés. tom. II, chap. 25, pag. 222.

(7) Baron. ad ann. 211, § 3 et 4.

(8) Tillemont., Mémoir., tom. III. Note sur Minute, pag. 295.

(9) Quæ primum locum occupat in V. D. Campensibus sive spicilegiis critico-antiquariis. Campis, 1760. Exstat etiam in Lindneri secunda Minucii Felicis editione, 1775.

(10) « Minucius Felix in libro cui titulus est Octavius

Ejus Minucium fuisse auctorem, non certum quidem, A simile tamen vero est. Ipse enim indicat se de fato commentari voluisse, his verbis (1): « Ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputari alias, et uberius et plenius. » Verum, observante cl. Dupinio (2), utrum in alio libro *dè Fato* amplius disserue-

et in altero *contra Mathematicos*, si tamen inscriptio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum. » Hieronym. Ep. ad Magnum. 83.

(1) Minuc., in *Octav. Dialog.*, cap. 56.

(2) Dupin. *Biblioth. des Auteurs*, tom. 1, pag. 189.

rit, et an tractatus, qui Hieronymi temporibus exstabat, is esset quem promiserat, an potius inde ansam arripisset auctor aliquis quemdam Minucii nomine supponendi, incertum est. Cum vero satis apertum sit hoc ingenii monumentum interiisse, mirum sane quod Sebast. Nanus Tillemontius (1) de Minucio ejusque Dialogo erudite disserens, addat illud legi typis exscriptum in quadam Arnobii editione.

(1) Tillemont., *Mémoir.*, tom. III, pag. 73.

FRANCISCI BALDUINI JC.

DISSERTATIO DE MINUCII FELICIS OCTAVIO.

Ut hunc sive libellum, sive dialogum, qui multis B jam sæculis falso creditus est dictusque esse octavus Arnobii adversus Gentes, et inscriberem, et esse plane liquidoque affirmarem M. Minucii Felicis *Octavium*, facile mihi persuaserunt duo et boni, et antiqui, et graves testes auctoresque, Lactantius atque Hieronymus. Ille enim suarum *Institutionum* lib. 1, cap. 11, citat « Minucium Felicem in eo, ut ait, libro, qui *Octavius* inscribitur. » Et ex eo verba quædam descripta recitat quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujusquam, *Octavium* fingere. Idem lib. v, cap. 1, loquens de Christianorum quos legerit eloquentia, primo loco hunc Minucium laudat. « Minucius, inquit, Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui *Octavius* titulus est, declarat quam idoneus C veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset. » Testis alter est Hieronymus, qui hunc, sicuti ipse fatetur, Lactantium secutus, in *catalogo Scriptorum ecclesiasticorum* ait: « Minucius Felix, Romæ insignis causidicus, scripsit Dialogum Christiani et Ethnici disputantium, qui *Octavius* inscribitur. » Idem in epistola *ad Magnum*, oratorem Romanum, « Minucius, inquit, Felix, causidicus Romani fori, in libro, cui titulus *Octavius* est, quid gentilium scripturarum dimisit intactum? » Jam autem non esse hunc librum Arnobii, satis patet, cum Minucii esse appareat. Et vero, quod Hieronymus in eadem epistola subjicit, indicare aliqui poterat Arnobii non esse, cum quidem non nisi septem, qui et jamnum exstant, libros D adversus Gentes Arnobium scripsisse testetur. Cumque alterum quemdam librum Minucio nostro falso inscriptum fuisse narret, tanto miror doleoque magis hunc, qui ejus erat unicus καὶ ἄριστος, fuisse illi

subreptum, alterique, non domino, injuste adscriptum; ut et plagio et partu supposito facta nostro Minucio duplex injuria esse videatur. Sed hæc frequens est querela de librorum nihil non temere miscentium facinoribus. Fortasse, ut hunc libellum Arnobio quidam adscriberent, quædam styli et argumenti similitudo, quæ imperitos persæpe fallit, fecit: et cum legerent *Octavium*, statim somniarunt octavum aliquem esse librum. Ridicule profecto et inepte. Saliem Arnobio perpetua oratione utenti dialogum temere adscribendum non esse cogitassent. Verum inscitæ tam cæca quam confidens est audacia. Sane Hieronymus scribit Nepotianum suum tam in scriptoribus ecclesiasticis diligenter versatum fuisse, ut, si quid ex iis proferretur, statim agnosceret atque discerneret, quid Tertulliani, quid Cypriani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii esset. Cæterum, tanto magis miror Erasmus eo loco, illum dico Erasmus hominem acerrimo judicio præditum, et talium scriptorum minime obtusum censorem, annotasse hujus Minucii nihil nunc exstare.

Cujus potissimum imperatoris temporibus Romæ vixerit noster Minucius, nondum mihi satis liquet. Hieronymus in suo catalogo, quo scriptores ecclesiasticos eo qui vixerunt ordine recensere videtur, illum Origeni proximum, Cypriano priorem fuisse, obscure significat. Sed hujus aliqui vel sæculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani de *Idolorum vanitate* libello plurima sunt quæ tot idem verbis in Octavio Minucii leguntur; necesse ut sit, aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea sumpsisse. Hieronymus vero in epistola *ad Magnum*, loquens de latinis scriptoribus Ecclesiæ, etsi Minucium ante Cyprianum laudet, tamen illam de idolis orationem